

Stavkirken på Tengesdal

-den første kirken i Bjerkreim

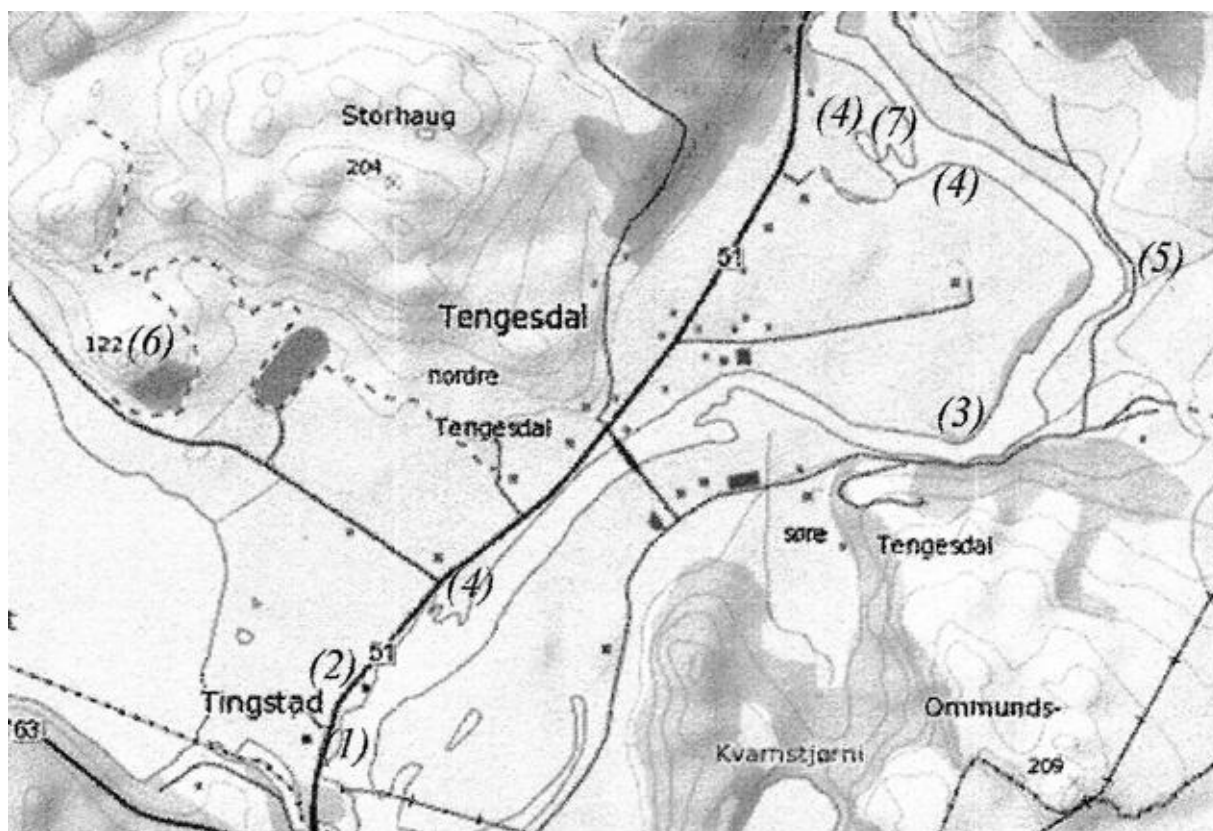
Av Paul Tengesdal 2026

Innledning

Ved elvebredden på Tengesdal, der ferdaveger møttes og tinget ble holdt, sto Bjerkreims første kirke i høymiddelalderen. I dag finnes ingen synlige rester av bygningen, men gjennom skriftlige kilder, lokal tradisjon og kunnskap om middelalderens kirkebygging kan vi danne oss et bilde av hva denne kirken var, hvorfor den ble reist – og hvilken betydning den hadde for bygdefolket.

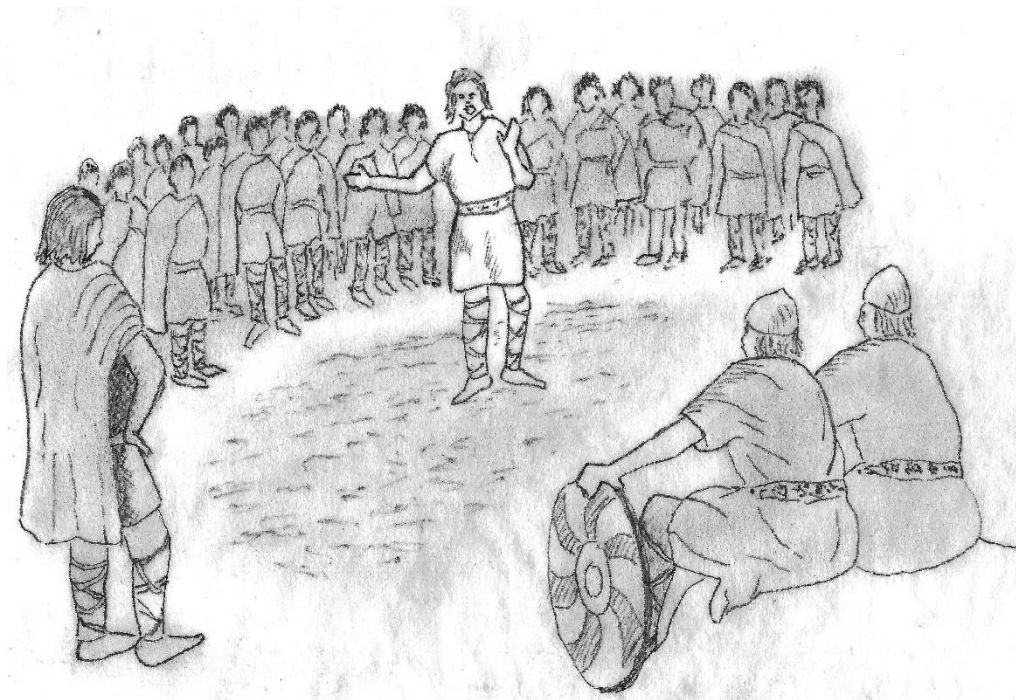
Kirken på Tengesdal ble trolig oppført på 1100- eller 1200-tallet og var i bruk fram til omkring 1360–70-årene. Den var etter alt å dømme en stavkirke, slik de fleste bygdekirkene i Norge var på denne tiden.

I folkeminnet lever navnet *Krossnes* – stedet hvor den første kirken stod. Kirkestedet, (3) på kartet, ligger ved den gamle ferdaveien fra Jæren og østover, like ved den gamle ferjeplassen over elva.

Tengesdal i Bjerkreim er en historisk gard; (1)=tingplassen, (2)=gravplassen på Agnafet, (3)=Krossnes, sannsynlig kirkested, (4)=gravhauger, (5)=ferjested, (6)=bygdeborg, (7)=Kampøyne, plass for holmgang. Det har også vært flere andre gravhauger på garden enn vist her Karttegning: Paul Tengesdal.

Se kart; Tingplassen (1) hvor tinget ble holdt, skal ha bestått av to steinsatte ringer. Denne plassen lå på sør-øst siden av den gamle ferdselsåra fra vikingtida fra Jæren, framom Tengesdal og videre østover. Dette var samlingsplassen i gammel tid, for det som senere skulle bli til Bjerkreim kommune. Altså det eldste senter i bygda. Det er mest sannsynlig at dette var bygdas senter, helt fra folkevandringstiden (400-600 e.Kr.).

Tingplassen, (1) på kartet, lå helt sør på Tengesdal. Vegen til Egersund ble opparbeidet i 1860-åra, og ble siden den nye hovedvegen til byen. I 1925 ble det satt opp et bureisningsbruk på staden. Da ble hovedvegen til byen rettet opp slik at den gikk utenom tunet, og fortsatte i rett linje gjennom tingplassen. Dermed ble tingplassen ødelagt for alltid. Siden har vegen blitt utvidet og lagt i en svak bue, slik at nå ligger mesteparten av tingplassen midt under vegbanen. Tegning: Paul Tengesdal..

Agnafed, (2) på kartet, ble på 1930-tallet nevnt som en mulig avrettingsplass for skipreidet. Og ting tyder på det. Da Agnafed ble oppdyrket for noen få år tilbake viste det seg at et ganske avgrenset område var langt mer fruktbart enn for det oppdyrkede området ellers; – dette kan bare bety at det har ligget en gravplass her, og gitt den fosforholdige og næringsrike jorda. Området var så stort at det ikke kan dreie seg om enkeltstående henrettelser, men må ha vært en markert gravplass i kristen tid. Nok et bevis på at det må ha stått en stavkirke på Tengesdal.

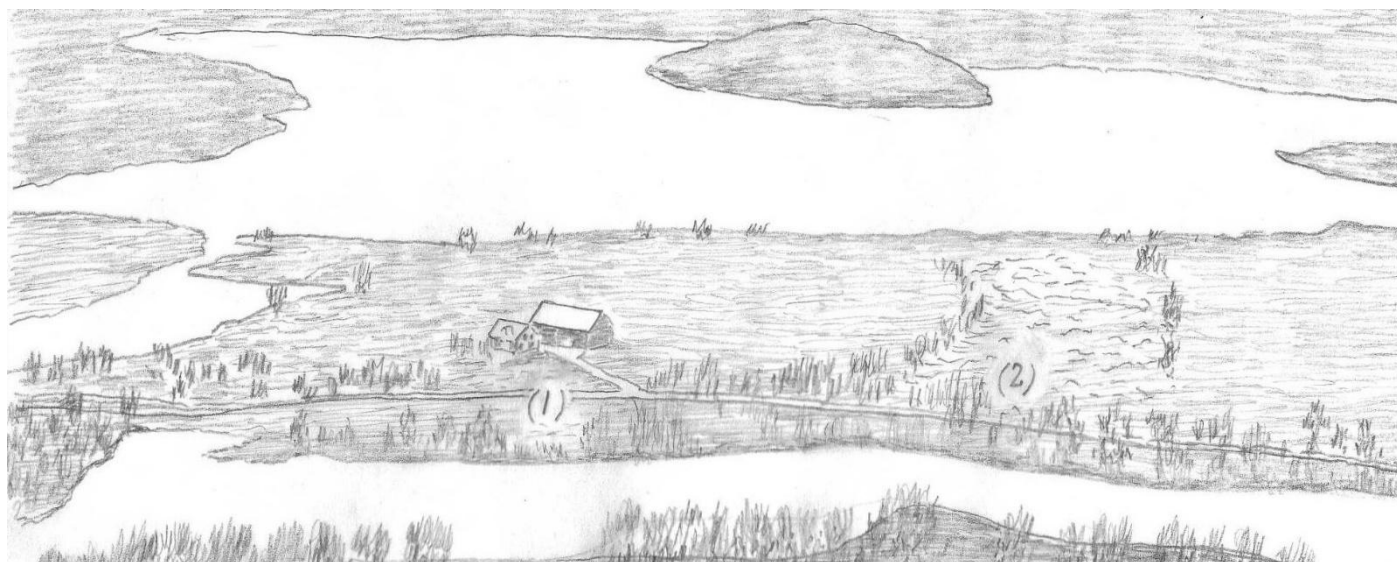

Foto viser garden Tingstad, med Tingplassen (1) og gravplassen Agnafed (2). Tegning: Paul Tengesdal.

Selve byggingen – en stavkirke reiser seg

Det finnes ingen bevarte tegninger eller arkeologiske undersøkelser som kan gi oss en eksakt beskrivelse av kirken på Tengesdal. Likevel er det svært sannsynlig at den var en enkel stavkirke, bygd etter samme prinsipp som andre bygdekirker på Vestlandet.

Stavkirker var trekonstruksjoner der bærende stolper – staver – sto på sviller som hvilte på stein. Veggene ble reist av stående planker felt inn mellom stolpene. Tømmeret var som oftest furu, og bygningen ble behandlet med tjære for å tåle vær og vind.

Kirken på Tengesdal var trolig av den enkle typen: et rektangulært skip for menigheten og et smalere kor i øst der alteret sto. Den kan ha hatt små takryttere, og øverst hatt klokketårn med kirkeklokke. Som sammenligningsgrunnlag kan vi se til bevarte stavkirker som Borgund stavkirke, Heddal stavkirke og andre, selv om disse er større og mer påkostede enn det vi kan forvente at Tengesdal-kirken var.

Byggingen må ha vært et felles løft for bygda. Bøndene bidro med tømmer, arbeidskraft og transport. Å reise en kirke var ikke bare et religiøst prosjekt, men også et uttrykk for fellesskap og identitet.

Lokale bønder bidrog med tømmer, transport og arbeid under byggingen. Tegning Paul Tengesdal.

Stavkirken på Tengesdal

Den første kirken i Bjerkreim stod på Krossnes på Nordre Tengesdal, slik den kan ha sett ut. Tegning: Paul Tengesdal.

Stavkirken på Tengesdal

Den enkleste byggeteknikken er med jordgravde stolper, noe som har lange tradisjoner – helt fra førhistorisk tid. Jeg antar at stavkirken på Tengesdal, som var den første kirken i Bjerkreim, ble bygget slik. Den ble oppført på 1100-1200 tallet og nedrevet i 1360-70 årene. Den var altså i bruk henimot 200 år.

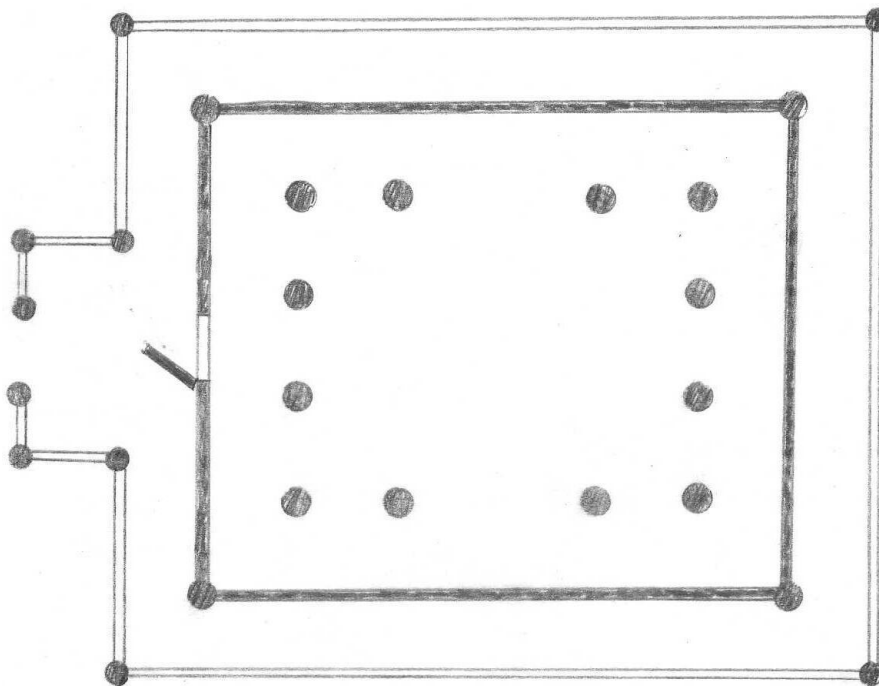
Nå vet vi at de jordgravde stolpene råtner i jorda etter hvert, og stod neppe mer enn i 100 år. Da mistet konstruksjonen sin side-stivhet, og hele bygget kunne rase sammen under stormvær. Hva ble da gjort? En mulighet var å bygge en helt ny konstruksjon, en annen mulighet var å rette opp bygget med de råtne jordgravde stolpene og avstive bygget – de kunne da sette inn såkalte Andreaskors høyere oppe mellom stolpene.

Sikkert er det, at de tenkte som i dag; «Vi gjør det på enkleste og billigste måte». Slik ble bygget forsterket for nye stormer. Sannsynligvis har samme kirken stått der hele tiden, så sant den ikke ble utsatt for kirkebrann. Da måtte ny oppføres.

I kirkerommet stod de kraftige oppreiste stolpene, som var bærende for konstruksjonen. Utenfor disse var kirkerommet avgrenset med vegger av stående panel, kalt stav, som var innfelt i både toppsvill og bunnsvill. Derav navnet stavkirke. Utenfor disse veggene gikk det en smal svalgang omkring kirken. Og på toppet av kirken var klokketårnet oppført.

Alle som var i kirken, måtte stå under hele seremonien. Det var bare omkring veggene der var sitteplasser for eldre og for handikappede. Folk med farlige sykdommer, hadde ingen adgang til kirkerommet, men måtte stå ute i svalgangen. Der kunne de følge seremonien gjennom en glugg i stavveggen.

Kirken var vendt mot øst, og inngangen var på vestsiden. Dette har religiøs betydning. For sola står opp i øst, og kirken skal være et symbol på Kristus oppstandelse og gjenfødelse av en ny verden.

Grunnplan av stavkirken. I midten vises de kraftige stolpene som bærer hele reisverket. Utenfor der kommer stavveggen, med det stående panelet som gir et lukket seremonirom, og utenfor der igjen har vi svalgangen. Denne omslutter hele kirkebygget. Tegning: Paul Tengesdal.

Bakgrunnen for kirkebyggingen

Kristendommen fikk varig fotfeste i Norge på 1000-tallet, særlig gjennom kongemaktens innsats. Konger som Olav Haraldsson bidro både politisk og religiøst til å innføre den nye troen. Utover 1100-tallet ble kirkeorganisasjonen fast etablert med bispedømmer, prestegjeld og faste kirkesteder.

Rogaland kom inn under bispesetet i Stavanger, og da Stavanger bispedømme ble opprettet omkring 1125, skjøt kirkebyggingen i regionen fart. Også i Bjerkreim ble det behov for en fast kirke der dåp, messe og gravferd kunne finne sted.

Tengesdal var et naturlig valg. Stedet var tingplass for Bjerkreim skipreide – Tenxadale – og hadde allerede funksjon som administrativt og sosialt sentrum. I middelalderen gikk kirke og ting ofte hånd i hånd: der folk samlet seg for å avgjøre rettssaker og felles anliggender, var det også naturlig å samles til gudstjeneste.

Dette var en tid da kirken var både et religiøst og sosialt sentrum: dåp, gudstjeneste, bryllup og gravferd – alt fant sted i kirkens rom, og kirken integrerte bygdas folk i det større kirkelige fellesskapet.

Kirkerommet – troens og mysteriets sted

Innvendig var middelalderkirken et annerledes rom enn dagens lyse og åpne kirker. Små lysåpninger i veggene øverst slapp inn begrenset dagslys. Rommet var preget av skygger og lukten av tjære, treverk og røkelse. Dette sammen med stearinlys gjorde rommet dunkelt og inderlig.

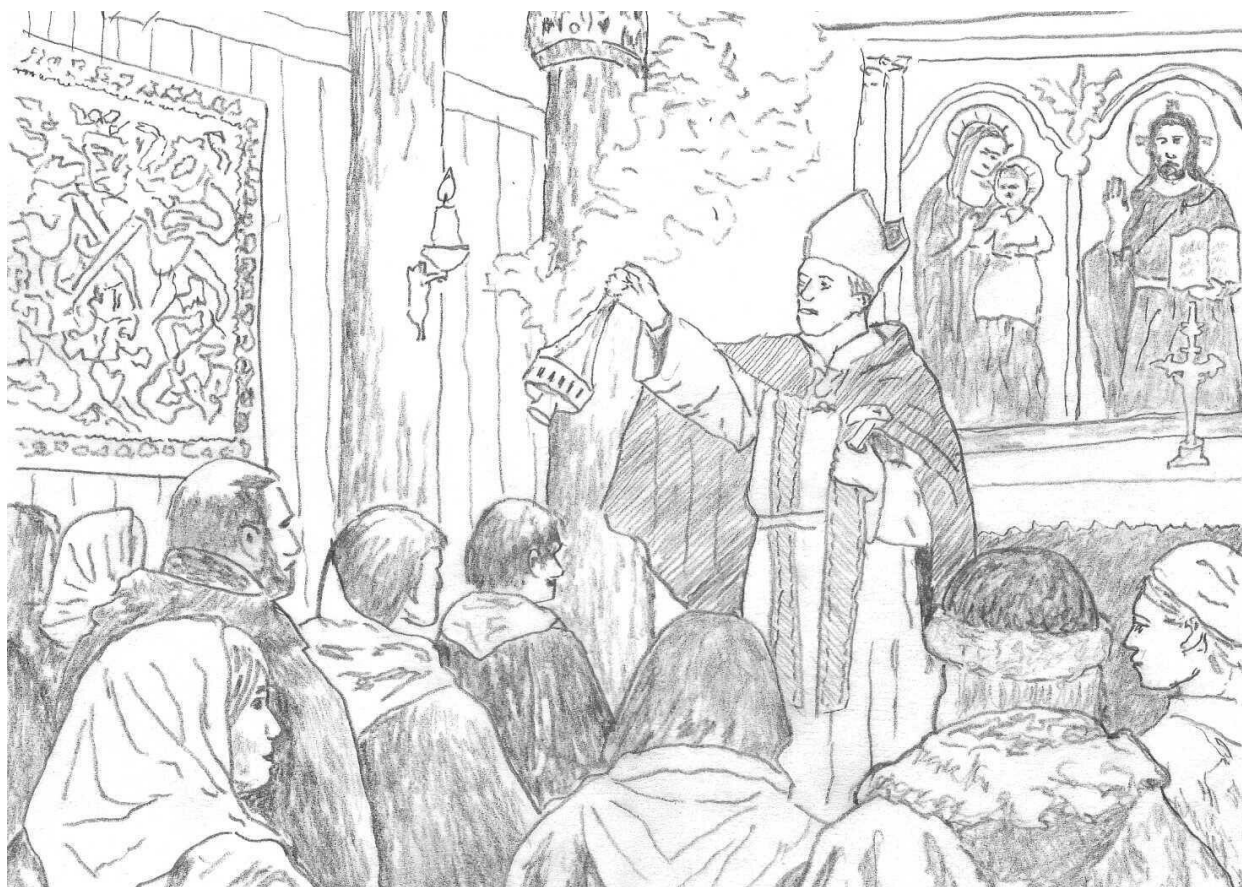
Alteret sto i koret mot øst, i retning soloppgangen – et symbol på Kristi oppstandelse. Over alteret kan det ha stått et krusifiks eller et enkelt alterskap. En døpefont av stein eller tre sto trolig i skipet, nær inngangen.

Gudstjenesten foregikk på latin. Presten sto vendt mot alteret under messen, og menigheten deltok gjennom bønn, korsets tegn og faste ledd i liturgien. For folk flest var kirkerommet fylt av både ærefrykt og mystikk. Her møtte det jordiske det himmelske.

Presten står foran alteret. Tegning Paul Tengesdal.

Kirkebygget var lite – folk måtte stå under gudstjenesten Tegning: Paul Tengesdal.

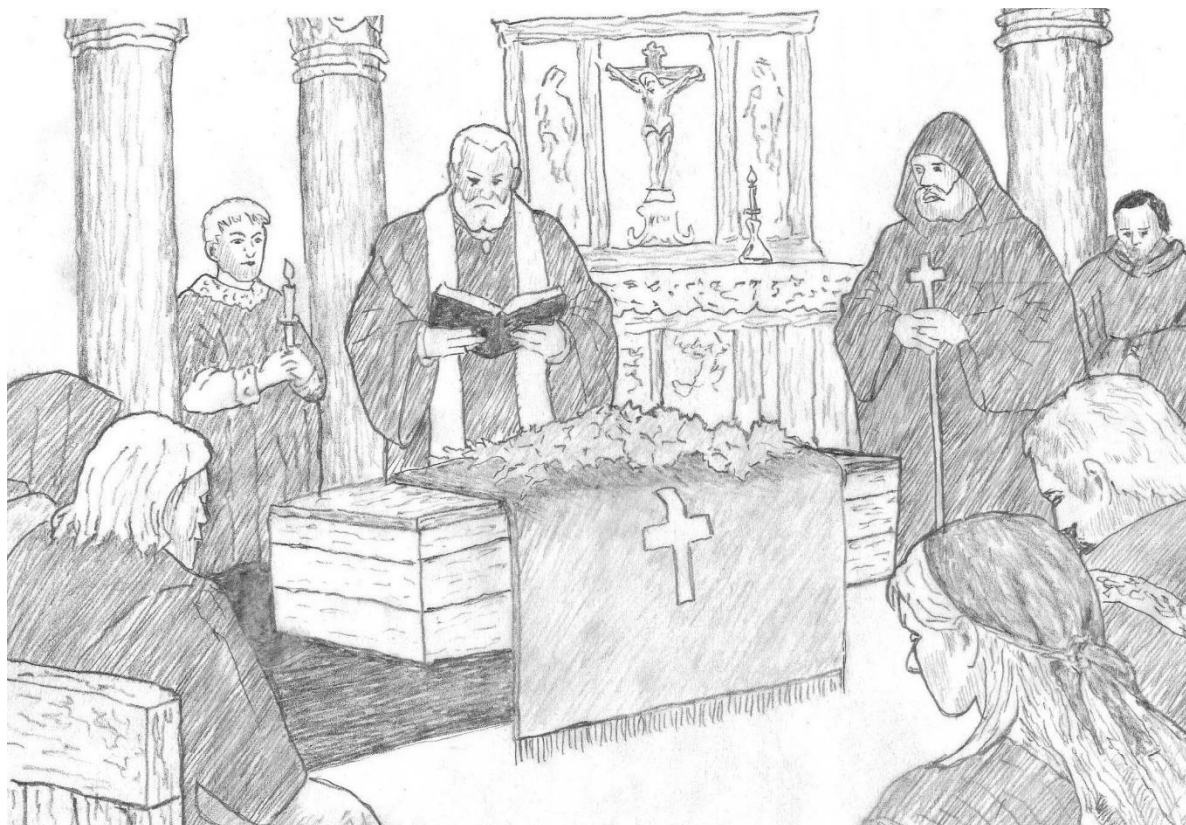
Ved inngangsdøra stod døpefonten Tegning: Paul Tengesdal.

Alle bryllupsvielser i bygda foregikk i stavkirken. Tegning: Paul Tengesdal.

Begravelsesritual i stavkirken. Tegning: Paul Tengesdal.

Begravelsesritual på gravplassen Agnafed. Tegning: Paul Tengesdal

Etter gudstjenesten samlet folk seg for lokal handel. Tegning: Paul Tengesdal.

Byggeskikk og arkitektur

Selv om vi mangler arkeologiske rester, bygger rekonstruksjonen av kirken på kunnskap som hvordan middelalderens trekirker var konstruert. Stavkirker hadde en særpreget byggemetode med følgende kjennetegn:

- **Staver og sviller:** Vertikale stolper («staver») stod på sviller som hvilte på stein, og dannet den bærende konstruksjonen
- **Tretak og tjæring:** Tømmeret – ofte furu – ble tjæret for værbeskyttelse.
- **Enkel plan:** Bygningen besto trolig av et skip og et kor, orientert øst – vest slik ritualene foreskrev.

Som sammenligning finnes mange, bevarte stavkirker rundt om i landet – fra små og enkle til storslagne og rikt dekorerte. Disse gir oss et visuelt utgangspunkt, selv om den eksakte formen på Tengesdal-kirken er ukjent.

Kirkelivet på Tengesdal

Kirken var rammen om livets viktigste hendelser. Barn ble båret til dåp kort tid etter fødselen. Ekteskap ble inngått for Guds ansikt. De døde ble fulgt til jorden på kirkegården som trolig lå på Aknafet (se ovenfor).

Søndagsmessen samlet bygdefolket, og høytidene jul, påske og pinse markerte kirkeårets rytme. Kirken var også et sted for kunngjøringer og fellesskap. Her ble viktige beskjeder lest opp, og her møttes folk på tvers av gårder og slekter.

Kirken bandt Bjerkreim til den verdensvide kristenheten. Selv om bygda lå avsides til, var den del av den katolske kirke med sentrum i Roma og med felles trosgrunnlag over hele Europa.

Hvorfor kirke på Tengesdal – Historisk bakgrunn

Kristendommen kom til Norge på 1000-tallet og etablerte seg i løpet av de neste to århundrene som landets dominerende religion. Kirkebyggingen fulgte organiseringen av kirke og samfunn: biskoper, prester og lokale samfunn reiste kirker etter hvert som kristningen satte seg i folkekulturen.

I Rogaland var skipreidene gamle administrative enheter, og en av disse var kaldt *Tenxadale skipreide*. Tengesdal var skipreidets sentrum, og det var naturlig at et kirkebygg også ble anlagt her – som et samlingspunkt for både ting og tro.

Dette var i den tiden da kirken var både et religiøst og sosialt sentrum: dåp, gudstjeneste, bryllup og gravferder – alt fant sted i kirkens rom, og kirken integrerte bygdas folk i dette større fellesskapet.

Nedleggelsen – en kirke forsvinner

Omkring 1360–70-årene ser det ut til at kirken på Tengesdal gikk ut av bruk. Årsakene kjenner vi ikke sikkert, men midten av 1300-tallet var en dramatisk tid. I 1349–50 rammet Svartedauden Norge med voldsom kraft. Store deler av befolkningen døde, og mange bygder ble lagt øde.

Det er nærliggende å tenke at befolkningsnedgang og endrede bosettingsmønstre også påvirket Bjerkreim. Kanskje ble kirkestedet flyttet til et mer sentralt område i bygda etter hvert som forholdene endret seg. Den gamle stavkirken på Tengesdal ble revet eller fikk forfalle.

Ettertid og minne

I dag finnes ingen synlige rester av kirken, men stedet lever videre i lokal tradisjon og historisk bevissthet. Tengesdal var ikke bare et tingsted, men også bygdas første kristne samlingspunkt.

Senere fikk Bjerkreim nye kirker på andre steder, og dagens Bjerkreim kirke står som arvtaker etter middelalderens kirkebygg. Likevel var det på Tengesdal det hele begynte.

Den første kirken i Bjerkreim var trolig liten og enkel, men dens betydning var stor. Den knyttet bygda til den kristne kulturkretsen i Europa og la grunnlaget for århundrer med kirkeliv. Selv om bygningen er borte, er den en viktig del av Bjerkreims historie – et vitnesbyrd om tro, fellesskap og kontinuitet gjennom skiftende tider.

Avslutning

Stavkirken på Tengesdal var et tidlig uttrykk for kristen tro og felleskap i Bjerkreim. Selv om bygningen er borte, er dens betydning for bygdas historie stor. Gjennom lokal tradisjon, historiske framstillinger og markeringer lever minnet om dette første kirkestedet videre.

Med kart, skisser og illustrasjoner kan vi bringe historien tettere på dagens lesere – og gi dem et innblikk i hvordan tro, samfunn og landskap møttes i middelalderen.

Du finner mer lesestoff i boka: Bjerkreim før i tida, band I, side 346 – 402. Der kan du lese artikkelen:

«Bjerkreim kirker og kirkesteder».

Dette var saga om stavkirken på Tengesdal